

Josef Kotalla kwam nooit meer op vrije voeten

Spijt betuigen was niet de sterkste kant van kampbeul Josef Kotalla. Ondanks heftige discussies kwam hij dan ook nooit meer op vrije voeten.

GERDT VAN HOFSLLOT

De Sileziër was de enige Duitse oorlogsmisdadiger die in een Nederlandse cel stierf. Veertig jaar geleden blies hij zijn laatste adem uit in de koepelgevangenis in Breda. Weiningen zullen een traan hebben gelaten over het heengaan van de Beul van Amersfoort, die werd omschreven als een 'mens-duivel' en een gestoorde sadist.

De voormalig SS'er en kampbewaker werd in december 1948 ter dood veroordeeld, maar ontloefde de kogel. Hij kreeg gratie en bracht de rest van zijn leven achter de tralies door. Hij hoorde bij de beruchte Drie van Breda, de laatste Duitse oorlogsmisdadigers van wie de langdurige gevangenschap tot felle politieke en maatschappelijke debatten leidde. Na een lang ziekbed overleed Kotalla op 31 juli 1979 op 71-jarige leeftijd in zijn cel.

AD-journalist Richard Hoving (Gieterveen, 1971) raakte geïntrigeerd door de Duitser en promoveert vandaag bij de Rijksuniversiteit Groningen op een proefschrift over Kotalla. „Ik deed acht jaar geleden voor een boek onderzoek naar Kamp Amersfoort. Zo kreeg ik een

foto onder ogen van Kotalla, genomen na de oorlog in het voormalige kamp. Hij moest daar de plekken aanwijzen waar lijken lagen van mensen die in de oorlog waren gefusilleerd. Ik vond het contrast enorm: in de oorlog besliste dat kleine mannetje over leven en dood. Van die macht was nu weinig meer over.”

Hoving, die zes jaar deed over zijn onderzoek, dook onder meer in archieven in Nederland, Duitsland en Polen. Hij bracht ook geruime tijd door in het Gevangenis­museum in Veenhuizen. Daar ligt een deel van het archief van de inmiddels gesloten Bredase koepelgevangenis.

In Polen ging hij onder meer naar Chorzów, het voormalige Bismarckhütte in Silezië, de plek waar de familie Kotalla voor en tijdens de oorlog woonde en waar de vader van Josef zich opwerkte in een grote ijzermel­terij. „De oudste man in de straat waar Kotalla ooit woonde, wees me zijn geboortehuis aan. Ik weet niet zeker of dat het ook echt was. Maar de smelterij is er nog steeds, net als de kerk waar Kotalla werd gedoopt.”

Na een moeizame start op school en een al even moeizame carrière als arbeider, trad Kotalla in november 1939 toe tot de SS-troepen die waren belast met de bewaking van concentratiekampen. Hij werd opgeleid in concentratiekamp Buchenwald en maakte daar kennis met het onmenselijke geweld dat door de nazi's systematisch werd gebruikt tegen gevangenen. Na een kort verblijf in Arnhem kwam Kotalla in 1941 in de gevangenis van Scheveningen als bewaker. Een jaar later werd hij overgeplaatst naar Kamp Amersfoort.

Hij had al een slechte naam, maar in Amersfoort was een ontmoeting met Kotalla het slechtste dat gevangenen kon overkomen. „Geweld bracht hem macht en aanzien. De be-

wakers in Amersfoort waren veel gewelddadiger dan kampcommandant Berg van ze verwachtte”, zegt Hoving.

Berucht was de 'Kotalla-trap'. „Hij had de gewoonte gevangenen tegen hun geslachtsdeel te trappen, waardoor hun testikels opzwellen en ze dagenlang pijn hadden.”

De Groninger dichter en caféhouder Anton van der Hoef, die in 1944 in Kamp Amersfoort zat, maakte ook kennis met de laars van de Duitser. Hij omschreef Kotalla als 'een miezerig ventje'. Hij dichtte: *'Kotalla, Kotella, omhulsel als mensch, Maar zielloos, geen grein van geweten, Kotella, Kotella, heb jij wel een hart? En*

leef je van drinken en eten? Of ben je een monster-van-duivelsgebroed, Dan hoor je niet thuis op aarde, Dan pas j' in de hel – daar schatten ze wel Een monster als jij naar zijn waarde'.

De voormalig SS'er werd in december 1948 ter dood veroordeeld

Josef Kotalla

leef je van drinken en eten? Of ben je een monster-van-duivelsgebroed, Dan hoor je niet thuis op aarde, Dan pas j' in de hel – daar schatten ze wel Een monster als jij naar zijn waarde'.

Na de oorlog werd de kampbeul opgepakt. In december 1948 werd hij door het Bijzonder Gerechtshof in Amsterdam tot de doodstraf veroordeeld. Koningin Juliana verleende hem enkele jaren later echter gratie en zijn straf werd omgezet in levenslang.

Op 26 februari 1952 werd Kotalla van de strafgevangenis in Scheveningen overgebracht naar de gevangenis Norgerhaven in Veenhuizen. In de voormalige Rijkswerkinrichting Eerste Gesticht voor landlopers en bedelaars zaten al tientallen veroordeelde Duitsers.

De omstandigheden daar waren niet best. Het was er koud en de gevangenen werden er 's nachts in ijzeren kooien opgesloten. Dat leidde tot klachten uit Duitsland. 57 Duitse gevangenen gingen uit protest in honger- en werkstaking. Het oproer werd door de politie onderdrukt. Eind 1952 werden de meeste Duitse oorlogsmisdadigers overgebracht naar de koepelgevangenis in Breda.

De resterende Duitse oorlogsmisdadigers waren daar later de eerste gedetineerden in ons land die een televisie in hun cel kregen, een cadeau van de West-Duitse ambassade. Het leidde tot ergernis bij andere gevangenen. 'Moet ik eerst een miljoen Joden de gaskamer injagen, voordat ik tv in mijn cel krijg?' klonk het onder hen.

Ondanks jarenlange beraadslagingen, handtekeningenacties en discussies kwam Kotalla niet vrij. Bij het debat liepen de emoties hoog op. Zo schreef een voormalig procureur-generaal van het Bijzonder Gerechtshof in een ingezonden brief dat 'iedereen toch weet wat een grote

schoft Kotalla is? Wat hij in Amersfoort heeft gedaan, is meer dan verschrikkelijk. Het beste was geweest als ze hem na de oorlog direct hadden opgehangen'.

Hoe was het om zes jaar studie naar een oorlogsmisdadiger te doen? „Ik had geen moment dat ik dacht: wat een sympathieke man. Maar ik probeer objectief naar hem te kijken. Dat viel niet altijd mee. Ik bespeurde bij hem geen begin van zelfinzicht. Heel soms was er een sprankje van spijt”, zegt Hoving.

„Kotalla was vaak een vervelende man. Hij was klein, had weinig capaciteiten, stelde niet zo veel voor. In zekere zin was de oorlog een uitkomst voor hem, omdat hij kansen kreeg bij de SS en vooruitkwam. Zonder de oorlog was hij in de anonimiteit verdwenen”, denkt Hoving.

„Zijn grootste probleem was het hersenletsel dat hij opliep toen hij nog jong was. Daardoor had hij permanent psychologische problemen. Tijdens gevangenschap kwam er een andere man naar voren, iemand die zelfs strijdvaardig en bedachtzaam was. In de koepelgevangenis in Breda was hij rustig. Daarom wilde hij ook zo graag terug naar die gevangenis.”

Hoving laat in zijn onderzoek ook zien dat er het nodige was aan te merken op de naoorlogse rechtspleging. Die blonk niet altijd uit in onafhankelijkheid, hoewel dat gezien de omstandigheden wel was te verklaren. „Het werd niet zo nauw genomen met de waarheid. Er werden valse verklaringen afgelegd. Er was geen bewijs dat hij mensen heeft doodgeslagen of doodgeschoot. Maar hij was wel betrokken bij 77 executies, dat staat vast”, zegt Hoving.

Hij krijgt veel reacties op zijn onderzoek. „Iemand zei: Kotalla komt in je boek naar voren als een mens. Hij is meer dan een monster. Dat stemt me tevreden.”